

Тасилова Назия Айтбайқызы

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
қауымдастырылған профессоры

Қазақстан Ресей саясаты контекстінде: әкімшілік реформалау.

Мақсаты: Жетісу мен Оңтүстік
Қазақстанның Ресей империясы
құрамына кіруін талдау. Ресей
империясының Қазақстанды
отарлау саясаты туралы баяндау.

Дәріс жоспары:

1. Жаңа заман дәуіріндегі Қазақстан тарихының зерттелу кезеңдерін айқындау.
2. Дәстүрлі және заманауи әдіснамалық ұстанымдар.
3. Жаңа заман дәуіріндегі Қазақстан тарихының зерттеу объектісі мен ерекшелігі.
4. Қазіргі тарихнаманың даму тенденциялары мен ғылыми дискурсы.

Жаңа заман дәуіріндегі Қазақстан тарихының зерттелуі

XIX–XX ғасырлардағы кезеңді зерттеу посткеңестік дәуірге дейін идеологияның бақылауында болды. Кеңестік тарихнама ұзақ уақыт бойы Ресейдің Қазақстанды «өркениеттендіру миссиясы» ретінде көрсетті.

Қазіргі тарихнаманың фокусына ауысқан нәрсе:

Отарлау – прогресс емес, саяси-экономикалық үстемдік орнату болды.

Зерттеушілер бұл кезеңді бірнеше бағытта талдайды:

- әлеуметтік-экономикалық трансформация (көшпелі қоғам → жартылай аграрлы-отарлық аймақ),
- әкімшілік реформалар арқылы билік вертикалын қалыптастыру,
- демографиялық өзгерістер (көші-қон, ассимиляция),
- рухани-мәдени отарлау,
- отарлық капитализмнің қалыптасуы.

Әдіснамалық ұстанымдар: дәстүрлі vs заманауи

Дәстүрлі (кеңестік) әдіснама:

- таптық күрес центрик,
- Ресейдің отарлауын «прогрессивті» деп бағалау,
- қазақ қоғамын «артта қалған» модельдеу.

Заманауи әдіснама:

- отарлау теориялары (постколониал studies),
- ұлттық агенттілікті мойындау (қазақ қоғамының өз әрекеті, қарсылығы, бейімделуі),
- дискурстық тәсіл (жазбаша деректердің артындағы саяси мақсаттарды талдау),
- micro-history (жергілікті тәжірибелерді зерттеу).

Жаңа заман дәуіріндегі Қазақстан тарихының ерекшелігі

Зерттеу объектісі – қоғамның ХІХ ғасырдың ортасы мен ХХ ғасыр басындағы өзгеру динамикасы.

Ерекшеліктері:

- Империялық реформалар – дәстүрлі билік жүйесін түбірімен өзгертті.
- Жер – ең үлкен конфликт нүктесі.
- Демографиялық баланс өзгерді.
- Экономика – шикізаттық колонкаға айналды.
- Рухани кеңістік – қысымға түсті (тіл, дін, дәстүр).

РЕСЕЙДІҢ ӘКІМШІЛІК РЕФОРМАЛАРЫ МЕН ОТАРЛАУ САЯСАТЫ

1867–1868 жылдардағы реформалар: мәні

Реформа мақсаты:

- әскери-әкімшілік бақылауды күшейту,
- жерді мемлекеттік собственность деп жариялау,
- көшпелі қоғамды бөлшектеу,
- салық пен басқаруды орталықтандыру.

Қазақстан үш генерал-губернаторлыққа бөлінді:

- Түркістан (Жетісу, Сырдария),
- Орынбор (Орал, Торғай),
- Батыс Сібір (Ақмола, Семей).

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОТАРЛАУ: ЖЕР, КӨШІ- ҚОН, КАПИТАЛИЗМ

Жерді тартып алу

Империя жерді мемлекеттік меншік деп жариялаған соң, қазақтар «артық» жерден ығыстырылды.

Жалаң факт:

1906–1907 жж. Столыпин реформасы кезінде

17 миллион десятина ең құнарлы жер қазақтардан алынды.

Қазақтар шөлейтке, құмға қуылды — бұл аграрлық күйзеліс туғызды.

Қоныс аудару

Ресей мен Украинадан шаруалар:
Олардың статусы жоғары болды:

- салықтан босату,
- әскерден босату,
- ақшалай көмек,
- жерді тегін алу.

XX ғ. басында Қазақстанға келгендер
саны — 1,5 миллион.

Нәтиже:

1897: қазақтар — 81%

1914: қазақтар — 65%

Бұл — демографиялық шок.

Ұйғырлар мен дүнгендердің келуі

1862–1877 көтерілісі → Цинь
қысым → Қазақстанға
босқындар.

Олар Жетісуда тұрақты
демографиялық топқа
айналды.

Капиталистік қатынастардың енуі

Бұл жерде Қазақстан — империалдық шикізат колонкасына айналды.

Негізгі салалар:

- тау-кен өндірісі (мыс, алтын, темір),
- көмір (Екібастұз, Қарағанды),
 - мұнай (Ембі),
- тұз, былғары, сабын, май өңдеу.

Инфрақұрылым:

- Орынбор–Ташкент теміржолы (1901–1905).

Бұл теміржол — ресурс пен әскер тасымалдаудың магистралі.

Банктер:

Орал, Қызылжар, Семей, Омбы, Верный — капитал айналымын күшейткен алғашқы қаржы орталықтар.

Сауда:

Қарқара, Талды-Қоянды, Бөкей ордасы жәрмеңкелері